

HİCRÎ İKİNCİ ASIRDA HURÛF-I MUKATTAA YORUMU: YAHYÂ B. SELLÂM VE MUKÂTİL B. SÜLEYMAN ÖRNEĞİ

تفسير حروف المقطعة في القرن الثاني الهجري: مثال مقاتل بن سليمان ويحيى بن سلام

Şeyma Gündüz

Bütünleşik Doktora Öğrencisi Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı,
Student of Integrated Ph.D., Ankara University, Faculty of Theology, Department of Exegesis
Ankara, Turkey

<https://orcid.org/0000-0001-5672-8656>

Özet

İlahi bir kelâm olan Kur'ân-ı Kerîm her kelimesinde ve her ayetinde bizlere farklı edebi güzellikte sunmaktadır. Birçoğu keşfedilmiş olsa da bunlar denizde damla nispetindedir. Keşfedilmeyi bekleyen kısmı ise tahayyülümüzün çok ötesindedir çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in anlam zenginliği ve edebi nükteleri ilim sınırlarının ötesindedir. İlk asırlardan bu yana yüz binlerce kitap yazılmış, yazılmaya da devam etmektedir. Âlimlerin yegâne hedefi Allah'ın muradını en iyi şekilde anlayabilmek ve anlamaya engel görülen müteşâbih ayetleri açıklığa kavuşturmak olmuştur. Bu hakikate binaen Kur'ân-ı Kerîm'in hikmetlerini, edebi güzelliklerini ve sınırsız belagat nüktelerini ortaya koyma ve araştırmaya çalışan âlimler ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü, toplanması, yazılması, kiraati, tefsiri, i'câzı, nâsîh ve mensuhu gibi konulara da eğilerek birçok Kur'ân ilminin ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Kur'ân ilimleri Ulum'ul Kur'ân terkibi ile karşımıza çıkarak Garibu'l-Kur'ân, İcazu'l-Kur'ân, Emsâlu'l-Kur'ân, Müşkulu'l-Kur'ân, Mecâzu'l-Kur'ân, Fevâtihu's-Süver, Üslûbu'l-Kur'ân, Aksâmu'l-Kur'ân gibi birçok ilmi içinde barındırmaktadır. Bunlardan biri de Hurûf-ı Mukattaa ilmidir. Kur'ân-ı Kerîm'in 29 suresinin başında Hurûf-ı Mukattaa bulunmaktadır. Surelerin başında bulunan bu harfler bir (sâd, nûn gibi) veya birden fazla harfin (tâ-sîn-mîm elif-lâm-mîm-sâd, kâf-hâ-yâ-ayîn-sâd gibi) birleşmesi ile meydana gelmektedir. Bu harfler, Kur'ân'ın ifadeleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır çünkü bu harflerin bazen tek harfli, bazen de birden çok harfin birleşmesiyle karşımıza çıkmasında bir rastlantısallık olmadığı ve büyük bir hikmetin mevcut olduğu aşikârdır. Hurûf-ı mukattaa'nın neye delalet ettiğinin açık olmayışı, Hz. Peygamber'den gelen sarîh bir rivayetin yokluğu öteden beri insanların dikkatini çekmesine sebep olmuş ve meraklarını arttırarak araştırmalarını da o denli arttırmıştır. Sahabilerden özellikle İbn Abbâs (ö. 68/687-88) Ubey bin Kâ'b (ö. 33/654 [?]) tabiinden Katâde bin Diâme (ö. 117/735), Said bin Cübeyr (ö. 94/713 [?]) gibi âlimler bu konuya açıklık getirme gayreti ile tevile giderek birçok farklı görüşler zikretmişlerdir. Ve yine hicrî ikinci asırda tefsir hadis ilminin bir babı olmaktan sıyrılıp tedvin hareketinin başlaması ile müstakîl eserler ortaya çıkmıştır. Bu tedvin hareketinde müstakîl eser veren ve ön plana çıkan âlimler mevcuttur. Bu âlimlerden ilk tam tefsiri yazmasında dolayı Mukâtîl bin Süleyman'ın (ö. 150) tefsiri ile tefsirinin tamamı ulaşmasa da ilk tefsirlerden kabul edilen Yahyâ bin Sellâm'ın (ö. 200) tefsirinde Hurûf-u Mukattaa ilmini irdelemeye çalışıp yeri geldiğinde iki tefsir arasında yorum farklılıklarına ve benzerliklerine değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hurûf-u Mukattaa, Hicrî İkinci Asır, Yahyâ bin Sellâm, Mukâtîl Bin Süleyman, Kur'ân İlimleri.

Abstract

The Qur'an, which is a divine word, presents us with different literary beauty in every word and every verse. Although many have been discovered, they are only a drop in the sea. The part waiting to be discovered is far beyond our imagination because the richness of meaning and literary wit of the Qur'an is beyond the limits of science. Since the first centuries, thousands of books have been written and continue to be written. The only goal of the scholars was to understand the will of Allah in the best way and to clarify the mutashabih verses that seem to hinder understanding. Based on this truth, scholars who try to reveal and research the wisdom, literary beauties and unlimited rhetoric of the Qur'an, also include the revelation, collection, writing, recitation, interpretation, i'câz, nasîh and nasîh of the Qur'an. They have also been instrumental in the emergence of many Qur'anic sciences by focusing many issues. The sciences of the Qur'an appear with the composition of Ulum'ul Qur'an, garibu'l-Qur'an, i'cazu'l-Qur'an, emsâlu'l-Qur'an,

muskilu'l-Qur'an, metaphorical It contains many sciences such as l-Qur'an, favâtihu's-suver, uslûbu'l- Qur'an, and aksâmu'l-Qur'an. One of them is the science of Huruf-u Mukattaa. There is huruf-u Mukattaa at the beginning of 29 suras of the Qur'an. These letters at the beginning of the suras are formed by the combination of one (like *sâd*, *nûn*) or more than one letter (like *tâ-sin-mîm alif-lâm-mîm-sâd*, *kâf-hâ-yâ-ayîn-sâd*). These letters have an important place in the expressions of the Qur'an because it is obvious that there is no coincidence and there is a great wisdom in the occurrence of these letters, sometimes with a single letter or sometimes with the combination of more than one letter. The fact that it is not clear what Huruf-u Mukattaa signifies, and the absence of a clear narration from the prophet Muhammad, therefore this science has always attracted people's attention, and by increasing their curiosity and research. For this reason, our commentators have put forward many ideas by going to interpretation about what these letters signify. While some of these efforts to reveal the nature of Huruf-u Mukattaa were accepted, some were not. In the second century which is closest to the age of prophethood, many views were put forward by interpreting the Hurûf-u Mukattaa with an effort to clarify. Scholars such as Ibn Abbas, Qatada bin Diame, Said bin Cubeyr from among the companions of Ubey bin Kab have expressed different opinions. And again, in the second century of Hijri, with the beginning of the tadwin movement, tafsir ceased to be a branch of the science of hadith, and independent works emerged. There are scholars who produced independent works and came to the fore in this codification movement. We will try to examine the science of Hurûf-u Mukattaa in the commentary of Muqâtil b. Suleiman (d. 150), which is accepted as one first complete commentary, although tafsir of Yahyâ bin Sallâm which is accepted as one of the first tafsir but it is not complete. Also we will touch on the differences and similarities views between these two tafsirs.

Keywords: Hurûf-u Mukattaa, Second Century, Yahyâ bin Sallâm, Muqâtil b. Suleiman (d. 150), Quranic Sciences.

GİRİŞ

Hurûf-ı mukattaa Kur'ân-ı Kerîm ilimlerinden biri olup tartışmalı konulardan biridir. Bu harflerin neye delalet ettiği noktasında tevile giderek birçok fikir serdetmişlerdir. Hurûf-ı mukattaa'nın mahiyetini ortaya koymaya yönelik bu çabaların bir kısmı kabul görürken bir kısmı da kabul görmemiştir. Nübüvvet asrına en yakın olan hicrî ikinci asırda da hurûf-ı mukattaa konusuna bakma gayemiz ise hicrî ikinci asrın; Kur'ân-ı Kerîm'in ve İslâm toplumunun dünyaya açıldığı, İslâm topraklarının hem Afrika'ya hem Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanmış olduğu bir döneme denk gelmesidir. Müslüman olmayan birçok millet İslâm'a girmiş ve Kur'an'ı anlama ihtiyacı daha da aratmıştır. Dolayısıyla bu ihtiyaç toplumu harekete geçirmiş ve tefsir alanında gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Hicrî ikinci asra tefsir ilmi açısından baktığımızda çok hareketli bir asır olduğunu görmekteyiz ayetler baştan sona tefsir edilmiş, sahabeler öncülüğünde tefsir medreseleri oluşmuş kavli nakil geleneği yerini yavaş yavaş kâğıda ve kaleme bırakmıştır. Bu dönemde tefsir hadis ilminin bir babı olmaktan sıyrılıp tedvin hareketinin başlaması ile müstakil eserler ortaya çıkmıştır. Me'âni'l-Kur'ân'lar yazılmıştır. Bu Me'âni'l-Kur'ân'ların yazılmasıyla hem lügavi tefsir hem de İ'râbu'l-Kur'ân hem de rivayet tefsirleri büyük ivme kazanmıştır. Ahkâmü'l-Kur'ân eserlerinin bu asır da ortaya çıktığını görmekteyiz. Dolayısıyla bu dönemde Konulu tefsirin de ortaya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu açıdan Hicrî ikinci asır tefsir ilmi açısından dönüm noktalarının yaşandığı bir asırdır. Bunlardan biri de bu dönemde müstakil tam tefsirin yazılmış olmasıdır. Bundan dolayı Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) tefsirin de Kur'an ilimlerinde tartışmalı ve üzerinde çokça konuşulan konulardan biri olan hurûf-ı mukattaa ilmini Yahyâ b. Sellâm'ın tefsiriyle mukayeseli olarak inceledik. Birinci bölümde hurûf-ı mukattaa ilmi üzerine serdedilen görüşleri aktardık. Ardından Yahyâ b. Sellâm hayatına ve ilmi kişiliğine yer verdikten sonra tefsirinde hurûf-ı mukattaa ilmine yer verdik. Aynı şekilde Mukâtil b. Süleyman'ın hayatına ve ilmi kişiliğine değindikten sonra tefsirinde hurûf-ı mukattaa ilmine yer verdik. Araştırmamızda konuya dair asli kaynaklara ulaşarak, bilgileri derli bir şekilde sunmaya çalıştık. Hurûf-ı mukattaa konusunda Yahyâ b. Sellâm'ın tefsiri daha önce irdelenmemiştir. Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirinde hurûf-ı mukattaa ile ilgili bir çalışma vardır. Mehmet Altuntaş tarafından yazılan: "*Mukâtil B. Süleyman'ın Tefsirinde İsrâiliyat ve hurûf-ı mukattaa Hakkındaki Yorumları*" makalesi mevcut

olup, makalede yer alan bazı bilgilerin eksik oluşu farklı yayın evleri aracılığıyla mukayeseli olarak tespit ettik. Bu konuda araştırmacılara doğru bilgi sunarak, alana dair yeni katkılarda bulunmayı hedeflemekteyiz.

1. HURÛF-I MUKATTA' TANIMI VE İLMİ DEĞERİ

Hurûf-ı mukattaa tamlaması; harf kelimesinin çoğulu olan hurûf kelimesi ile kat' kökünden türeyen ve "kesilen, ayrılan" anlamına gelen mukattaa (İbn Manzûr, t.y.) kelimelerinin birleşiminden oluşan bir terkiptir. "Mukattaa" kelimesi "hurûf" kelimesiyle birlikte kullanıldığında "kesik harfler, kısa harfler, ayrı harfler" anlamına gelmektedir. Bu harfler birkaç farklı terkipte de adlandırılmışlardır. Hurûf-ı mukattaa terkiibi ile benzer manaya geldiği için Hurûf-ı Teheccî; sûrelerin başlarında bulduklarından dolayı Evâilu's-Süver ve Fevâtihu's-Süver; hangi hikmete binaen Kur'ân-ı Kerîm' de yer aldığı ve anlamlarının bilinmemesinden dolayı Hurûf-ı Mübheme olarak adlandırılmıştır. (Duman & Altundağ, 1998) Hurûf-ı mukattaa; Arap alfabesinin on dört harfinden (ا، ح، ر، س، ص، ط، ع، ق، ك، ل، م، ن، ه، ي) meydana gelerek bunların üçü ن، ص، ق tek harften; dördü ح، ط، ه، ط، س، ي iki harften; üçü ط، الم، ال، الم üç harften, ikisi الم، المص، الم dört harften; ikisi de ح، ع، ق، ط، ه، ط، س، ي beş harften oluşmaktadır. (Duman & Altundağ, 1998) Kur'ân sûrelerinin yaklaşık dörtte birinde bu harfler karşımıza çıkmaktadır. (Mainiyo & Shuni, 2014) Bu harflerin bir kısmı karşımıza mükerrer şekilde çıkarken, bir kısmı ise Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir kez yer almaktadır. "Mukattaa harflerinden Elif lâm mîm; Bakara, Âl-i İmrân, Ankebut, Rûm, Lokmân, ve Secde sûrelerinde olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'de altı kez geçmektedir. Elif lâm râ ise Kur'ân-ı Kerîm'de beş kere geçmektedir. Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm, ve Hicr sûrelerinin başında bulunmaktadır. Hâ mîm, Kur'ân-ı Kerîm'de beş kez geçmektedir. İçinde Hâ mîm mukattaa harfleri bulduran; Fussilet, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûreleri "havâmîm" olarak adlandırılmışlardır.(Duman & Altundağ, 1998) Tâ sîn mîm mukattaa harfleri ise Kur'ân-ı Kerîm'de iki kez geçmekte olup, Şuarâ ve Kasas sûrelerinde yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm de bir kez geçen mukattaa harflerine bakacak olursak: Hâ mîm ayn sîn kâf, Şûra sûresinde; Elif lâm mîm râ ise Ra'd sûresinde yer almaktadır. Elif lâm mîm sâd mukattaa harfleri A'râf sûresinde; Kâf hâ yâ ayn sâd mukattaa harfleri ise Meryem sûresinde geçmektedir. Tâ sîn ise Neml sûresinde yer almaktadır. Geriye kalan harfler ise sûrelerin adı olmuştur.(Yâsîn, Sâd, Kâf ve Kalem) Mükerrer olanlarıyla birlikte toplamda Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi dokuz defa geçmekte olup; Elif lâm mîm'lerden biri ile Elif lâm mîm râ mukattaa harfleri medeni sûrelerde yer almaktadır. Müstakil birer ayet olup olmadıkları tartışılmıştır. Vâhidî, (ö. 468/1076) el-Basît adlı eserinde Taha sûresin'nin başında bulunan hece harfi hariç hiç birini ayet saymamıştır.(Vâhidî, 1995) Kabul olan görüş ise her birinin müstakil birer ayet olduğudur. Hece harflerinden sadece Şuarâ sûresinde yer alan hece harfleri ayrı iki ayet kabul edilmiş Hâ mîm bir ayet ayn sîn kâf ise ikinci ayet olarak kabul edilmiştir.(Zerkeşî, 2008) Hangi hikmet ve gaye ile bir kez ya da birden fazla yer aldığı bilinmeyen bu hece harfleri hakkında birçok âlim birden fazla görüşe yer vermiştir. Kimi âlimler bu hece harflerini müteşâbihattan sayarak üzerine herhangi bir yorum yapmayı caiz görmemişlerdir. En büyük delilleri ise Âl-i İmrân Suresi 7. Ayettir. Bazı âlimler ayetteki secavendi Allah lafzından sonraya koyarak ayeti: "Bu Kitap'ı sana indiren O'dur. O'nun bir kısım ayetleri muhkemdir ki bunlar Kitap'ın anasıdır. Diğer ayetler de müteşâbihtir. Böyleyken kalbinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve kendi anlayışlarına uydurmak için müteşâbih ayetlere yönelirler. Oysa onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar: "Biz O'na iman ettik, bütün ayetler Rabb'imizdendir." derler." Âl-i İmrân Suresi 7. ayeti kim âlimler ise : "Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu

(kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akıselim sahipleri düşünüp anlar. Bunu ancak selim akıl sahibi olanlar düşünüp öğüt alır.” şeklinde okuyarak müteşâbih kabul edilen her ayette tevil yoluna gitmişlerdir. Hurûf-ı mukattaa da bunlardandır. Tefsir âlimleri surelerin başlarında bulunan bu harfler hakkında farklı görüşlere sahiptir. Kimi âlimler: “الله اعلم بمراده بذلك/Bunlarla neyin murad edildiğini en iyisi Allah bilir”(Mahalli-Suyûtî, 2015) ve benzer ifade ile “الم:هي و امثالها الله تعالى اعلم” (Tillevî, 2007) diyerek bir yorumda bulunmazken, kimi âlimler de Kur’ân-ı Kerîm’de insanların almayacağı bir şeyin olması mümkün birçok görüşe yer vermiştir. Bu görüşleri maddelersek:

-Bu harfler, Allah'ın sakladığı bir sırdır yüce Allah'ın her kitabında böyle bir sır vardır. Bunlar Yüce Allah'ın bilgisinin yalnızca kendisini sakladığı müteşâbih buyruklar arasında yer alırlar. Hakeza Ebu Leys Semerkandi, Ömer, Osman ve İbn İbn Mesud’dan şöyle dedikleri kaydedilmektedir: “Mukattaa harfleri, ilimleri gizlenmiş buyruklardandır. Onlar tefsir edilmezler.”(Kurtubî, 1964)

-İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre, Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan mukataa harfler Allah'ın isimleridir. (Kurtubî, 1964)

-Bazı âlimlere göre bu harfler sadece hece harfleridir ve Allah bunlarla Kur’ân-ı Kerîm'in benzerini meydana getirebilmeleri için meydan okumuştur. Bu harflerin Kur’ân-ı Kerîm’de yer almasının temel gayesi bir meydan okuma ve karşı tarafı acze düşürmedir.(Kurtubî, 1964)

-Bu harflerin bir kısmı bazı kelimelere delalet etmektedir bir kısmı ise daha açıklanmamıştır. Örneğin İbni Abbâs'tan ve başkalarının açıklamaları bu duruma ışık tutar. Örneğin Elif Allah'tan lâm Cebrail'den mîm ise Muhammed (s.a.v) ‘den kısaltmadır. Şöyle de denilmiştir: Elif Allah adının baş harfi; lâm Latif adının baş harfi; mîm ise Mecit adının baş harfidir. İbn Abbâs’dan (r.a) gelen başka bir rivayette; Elif lâm râ: Ben Allah'ı görürüm; Elif lâm mîm sâd: Ben Allah'ın hakkını batıldan ayıran hükmünü veririm, demektir.”(Kurtubî, 1964) Aynı bir rivayette ise İbn Abbâs (r.a) Elif lâm mîm buyruğu hakkında şu açıklamayı yapar: “Elif lâm mîm: Ben Allah'ı bilirim demektir.(Vâhidî, 1995) Zeccâc ise Elif lâm mîm buyruğu için: “Kur’ân manasındadır, çünkü o Kur’ân’dandır.” demiştir.(Vâhidî, 1995)

-Bu harfler, şerefleri ve faziletleri dolayısıyla Yüce Allah'ın kendi kendileriyle kâsem ve yemin ettiği yeminlerdir.(Kurtubî, 1964)

-Bu harfler, el-Furkân ve ez-Zikr gibi Kur’ân-ı Kerîm’in isimlerindedir. (Suyûtî, t.y.)

-Maverdî'nin Zeyd b. Eslem'den naklettigine göre ise bu hece harfleri, sûrelerin adıdır. (Zerkeşî, 2008)

-İleride gerçekleştirecek dini ve tarihi bazı olayların kodlarıdır, denilmiştir.(Abduh-Rızâ, t.y.) Bazı âlimler: “Elif lâm mîm, Rumlar yenildi.» ayetinden, Beyti Makdis'in 583 yılında Müslümanlar tarafından fethedileceğini söylemişler; Celâleddîn es-Suyûtî dedikleri gibi de olmuştur, der.(Suyûtî, t.y.)

-Suheylî; sûrelerin başlarında bulunan harflerin mükerrer olanlarının hazfinden sonraki sayısı, bu ümmetin beka müddetine işaret ettiğini söylemektedir.(Suyûtî, t.y.) Nitekim bu görüşü destekleyecek rivayetler de mevcuttur.

-Bu harflerin nida manasında, tenbih harfleri olduğu söylenmiştir.(Suyûtî, t.y.)

-Başka bir görüşe göre ise Araplar, Kur’ân okunurken kulak vermek istemezlerdi. Allah, bu bedî’ kelâmı indirerek onların dikkatini çekmiş, dinlemelerini sağlamıştır.(Suyûtî, t.y.)

- Hece harflerinin Hz. Ali'nin faziletine ve hilafetine dair kısaltmalardır.(Abduh-Rızâ, t.y.)

-Bu harflerin Kur'ân'da yer almasının gayesi, kelâmın bu harflerden meydana geldiğini göstermektir.(Suyûtî, t.y.) Mukattaa harfleri, on dört harf olup Arap alfabesinin yarısını teşkil etmektedir. Aynı zamanda her harf grubunun da yarısıdır. Dudak harflerinin, boğaz harflerinin, munhafide harflerinin vs. yarısı alınmıştır,(Zemahşerî, 2009) şeklinde birçok farklı görüş mevcuttur. İbn Âşûr (1909-1970) 25 farklı görüşün mevcudiyetinden bahseder.(İbn Âşûr, 1984) Bu harflerin gayesini ve hikmetini en iyi bilen Allah'dır. Burada üstünde durulması gereken iki nokta vardır. Birincisi; Hz. Peygamber döneminde bu harflerle ilgili Hz. Peygamber'e herhangi bir soru yöneltilmemesidir. Bunun sebebi kanaatimizce bunları birer harf olarak kabul etmeleridir. Bunun en büyük delili ise Hz. Peygamber'in şu hadisidir. "Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa, ona bir hasene (iyilik) vardır. Hasanelere on misli karşılık verilir. Ben demiyorum kâf, (Elif lâm mîm) bir harftir. Fakat elif bir harf, lâm, mîm de bir harftir." (İbn Kesîr, 1999) İkinci nokta ise bu harflerin Arapların şiirlerinde kullanmış olduğu üsluptan biri olduğu iddiasıdır. Nitekim Velid bin Ukbe bir beytinde: "قلت لها قفى فقالت قاف/Ben ona dedim ki: Dur! O bana dedi ki: Kâf." demektedir. (İstirbâzi, 1975) Burada vakfetme yerine, Kâf zikredilmiştir, yani duruyorum manasında kullanılmıştır. Bu beytin yer aldığı eserde müellif devamında şöyle demektedir: "قلت لها قفى، فقالت: قاف * كما روى عن ابن عباس رضي الله عنهما أنه قال: الألف آلاء الله، واللام لطفه، والميم ملكه / Ben ona dedim ki: Dur! O bana dedi ki: Kâf yani duruyorum. İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiği gibi, demiştir ki: Elif آلاء الله /Allah'ın nimetleri, Lam لطفه / Allah'ın lütfü; Mim Allah'ın mülküdür."(İstirbâzi, 1975) Beyitteki hece harfini kısaltma olduğunu ve Kur'ân-ı Kerîm' de geçen hece harflerinde de benzer durumla kullanıldığı yargısı çıkmaktadır. Dikkat edilmesi gereken diğer durum ise aslında bu harflerin gizli, hikmetli manalar taşıdığı ve bu harfler üzerine çeşitli yorumlar yapılması hicrî birinci asrın sonu ile hicrî ikinci asrın başında başladığını söyleyebiliriz aksi takdirde sahabe bunları anlamamış olsa ya da farklı manalar taşıdıklarını düşünmüş olsalardı muhakkak Hz. Peygamber'e sualler yöneltirdiler ve günümüze sahabeden farklı kanallarla gelen rivayetler mevcut olurdu. İbn Abbas (r.a.)'ın "Allah'ın her kitapta bir sırrı vardır. O'nun Kur'ân'daki sırrı ise, bazı sûrelerin başlarına gelen hurûf-ı mukattaaalardır." demesi veyahut hece harflerini bazı kelimelere delalet ettiğine dair açıklamaları Hz. Peygamber'in vefatından sonra O'na yöneltilen sorulara birer cevap niteliğinde olabilir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, bu hece harfleri sadece ilk asırlar da üzerine yorum yapıp araştırılan bir konu olmaktan ötedir. Bu günkü akademik çalışmalara da çokça konu olmaktadır. Modern zamanda bile bu hece harflerini anlamlandırma çabaları sürmektedir. Bazı araştırmacılar bu hece harflerinin kökenini semitik dillerde aramaktadır. Örneğin: Hâ mîm için; İbranice kökenli bir kelime olan "Hashem (השם)" den gelme olduğu iddia edilmiştir. Mekke'ye hâkim olan üstün nitelikli olan kabilenin yani Benî Haşim'in kısaltmasıdır, denilmiştir.(Sajah, 2015) Elif lâm mîm de bulunan elif için ise; Tanrı anlamında *alheyaa* ile İbranice Tanrı *ale [elohim]* kelimesinin kısaltması olduğu ileri sürülmüştür.(Sajah, 2015) Daha da ilginç bir yoruma ise Katolikos Patriği I. Timothy 'nin, Hz. Muhammed ile Hz. İlyas'ı eşit kabul ederek yaptığı yorumdur.(Sajah, 2015) Timothy, mukattaa harflerinin teslis inancının mistik referansları olarak görmektedir. Elif, lâm, râ; Tanrı, kelimesi ve ruhuna atıftır.(Sajah, 2015) Son olarak bir örnek daha verecek olursak Tâ, Tevrat'ın kısaltması olduğu iddiasıdır.(Sajah, 2015) Bu şekilde birçok örnek mevcuttur. Bu iddiaların sahibine göre Müslümanlar, İbraniceyi göz ardı ettikleri sürece bu harflerin mistik manalarına ulaşamayacaklardır.(Sajah, 2015) Bu görüşlerin tutarlı olmadığı aşikârdır. Kabul edilir bir yanı da yoktur. Lakin ilk asırlardan modern zamana kadar ortak denilebilecek tek görüş birer kısaltma olarak kabul edildikleridir. Neye delalet ettiği konusunda katıyet olmayan bir durumda, bu harfleri ya bir sır kabul ederek mana peşine düşmemek gerek veyahut âlimlerimiz tarafından serdedilen muhtemel her manayı kabul etmek gerekir. Her iki durumda tam anlamıyla bir birlik yoktur. Tüm

bu görüşler gerçek manayı açıklama da yetersiz kalmaktadır, tatmin edici değildir; bunun bilgisini vahyi indirene ve onun içindekileri bilen Allah'a bırakmak gerekir. (Mainiyo & Shuni, 2014) Bizlere düşen Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerini en iyi şekilde anlamak ve uygulamaktır.

2. HİCRÎ İKİNCİ ASIRDA HURÛF-I MUKATTAA YORUMU

Hicrî İkinci Asırda hurûf-ı mukattaa Yorumu, başlığı altında hicrî ikinci asrın önemli şahsiyetlerinde olan Yahyâ b. Sellâm ile Mukâtil b. Süleyman'ın hayatlarına kısaca değindikten sonra tefsirlerinde hurûf-ı mukattaa yorumlarını irdeleyeceğiz.

2.1. Yahyâ B. Sellâm Hayatı Ve İlmi Kişiliği

Hayatı hakkında tabakat kitaplarında ayrıntılı bilgi hemen hemen yok denecek kadar azdır.(Cerrahoğlu, 1996) Tam ismi Yahyâ b. Sellâm b. Ebû Sea'lebe el-Basrî olup Ebû Zekeriyya künyesidir.(Kehhâle, 1993) Müfessir, mukri,(Kehhâle, 1993) fakih, hadis ilminde ve dilde âlim olduğu söylenmiştir.(Ziriklî, 1989) el-Askalanî ise hadis ilminde zayıf olduğunu rivayet etmiştir.(Ziriklî, 1989) Öte yandan kendisi için ثقة ثبات/sağlam bir sikaydı denilmiştir.(Zehebî, 1997) Tâbiünden yirmi kişiyle görüşmüş onlardan rivayette bulunmuştur.(Ziriklî, 1989) Kûfe'de doğmuştur.(Kehhâle, 1993) Basra'da büyümüş ve oraya nispet edilmiştir.(Kehhâle, 1993) Bir dönem Fas'ta/Mağripte yaşamıştır.(Zehebî, 1997) Mısır'a sonra Afrika'ya gitmiş orayı yurt edinmiştir.(Kehhâle, 1993) Kıraatleri Hasan Basri'nin öğrencilerinden almış, cem ve tasnifte bulunmuştur.(Zehebî, 1997) Ebu hatim onun için, çok doğru sözlü biri demiştir.(Zehebî, 1997) İsmail Cerrahoğlu, Yahya bin selâm için: "Bütün tabakat kitapları Yahyâ'nın musannef sahibi olduğunu kaydetmektedir." der ve şu şekilde devam eder: "Esefle söyleyelim ki hayatı gibi eserlerine de vakıf değiliz."(Cerrahoğlu, 1996) Bunun sebebinin ise çok meşhur bir şahsiyet olarak görülmediğinden ve Kuzey Afrika'da yaşamasının da etkisi olduğunu çünkü Kuzey Afrika'da yaşayan birçok şahsiyetinde aynı kadere sahip olduğu ve hakiki yaşam biçimlerinden ziyade menkıbelerin öne çıktığı gerçeğidir.(Cerrahoğlu, 1996) Yahyâ b. Sellâm'ın hacca gitmiş olduğu söylenmektedir.(Kehhâle, 1993) Hac dönüşü Safer ayında,(Kehhâle, 1993) Mısır'da vefat etmiştir.(Ziriklî, 1989) Tefsir alanında yazmış olduğu eserin ismi *Tefsir'ul Kur'ân*'dır.(Kehhâle, 1993) Günümüze ulaşan tefsiri tam olarak elimizde mevcut olmayıp, muhtelif yerlerde varaklar halinde bulunmakta, Kur'ân-ı Kerîm'in ancak üçte birini oluşturmaktadır. Afrika'da kaldığı dönem, insanlar onun Tefsir'ul Kur'ân kitabından haberdar oldukları ve ondan öncekilerden kimsenin böyle bir kitabı olmadığı rivayet edilir. (Ziriklî, 1989; Zehebî, 1997) Oğlu Muhammed b. Yahya'nın bu esere/tefsirine eklemeleri vardır.(Ziriklî, 1989) *İhtiyaratun fi'l fıkhi* adlı bir eseri daha vardır.(Ziriklî, 1989) *el-Cami* adlı bir eser daha ona isnat edilir.(Ziriklî, 1989) İbnu'l-A'râbî, onun farklı ilimlerde birçok eseri vardır,(Ziriklî, 1989) demiştir.

2.2. Yahyâ B. Sellâm'ın Tefsirinde Hurûf-ı Mukattaa

Yahyâ b. Sellâm'ın tefsiri tam tefsir niteliğinde olmayıp Yahyâ b. Sellâm'ın tefsiri, Nahl sûresinden başlamakta Sâffât sûresiyle sona ermektedir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'in ilk on üçün cüzünde yer alan hurûf-ı mukattaa ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Birinci cildinde yer alan Meryem sûresinin başında bulunan كهيعص ile ilgili şu rivayete yer vermektedir: "Kelbî der ki: Kâfi, Hâdî, Âlîm ve Sâdık. Yarattıklarına Kâfi'dir; kullarına hidayet edicidir; işlerini bilendir; sözünde sadık olandır."(Sellâm, 2003) Yahyâ b. Sellâm başka bir rivayete daha yer verir: "Hasan derki: Bunların tefsirini bilmiyorum ancak peygamberimizin sahabilerinin dedikleri hariç. Onlar demişlerdir ki: Sûrelerin isimleridir ve sûrelerin başlangıçlarıdır." Tâhâ sûresinin başında bulunan طه hece harfî ile ilgili şu rivayete yer vermektedir: "Hasan bin Dinâr, Hasan'dan rivayet

etmiştir. Der ki: Ey adam, demektir.” Saîd bin Cübeyr de Katâde’den rivayet etmiştir. O da aynı söylemiştir. Başka bir rivayette ise Nabati dilinde “Ey adam” demektir. [Nida mahzuftur.] Dahhâk ise: “ايطة ايطة / Ey Tâhâ Ey Tâhâ [yani ey adam ey adam].” demıştır. Bu da bir sonraki ayetle beraber şu anlama gelmektedir: “{مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى} / Ey adam! Biz Kur’ân’ı sana mutsuz olasın diye indirmedik” (Sellâm, 2003) Şuarâ sûresine geldiğimizde طسم için: “O, Kur’ân’ın isimlerinden bir isimdir. Yani Kur’ân’dır.” Saîd bin Cübeyr de Katâde’den rivayetle der ki: “Kur’ân’ın isimlerinden bir isimdir. Rab, onla yemin etmiştir.” Ayrıca Bu hece harflerinde de Meryem sûresinde yer vermiş olduğu rivayete benzer rivayete yer verir. Hasan derki: “لا أدري ما تفسيرها غير أن / Bunların tefsirini bilmiyorum ancak selefin dediklerinden başka. Onlar demişlerdir ki: Sûrelerin isimleridir ve sûrelerin başlangıçlarıdır.”(Sellâm, 2003) Kasas sûresine geldiğimizde طسم için: “قد فسرناه طسم في الشعراء /Şuarâ sûresinde Tâ sîn mîm’i açıkladık” ifadesine yer vermiştir. (Sellâm, 2003) Ankebût sûresinde yer alan الم için benzer ifadeyle: “/Bakara sûresinin başında açıkladık, demektedir.”(Sellâm, 2003) Bakara sûresi tefsiri günümüze ulaşmadığı için bu kısı m meçhuldür. Yâsîn sûresine geldiğimizde ilginç bir durum vardır. Baktığımız kadarıyla hurûf-ı mukattaa’ ile ilgili olan rivayetlerin hiçbiri Hz. Peygamber’e isnad edilmezken burada isnad edilmiştir: “يقول النبي /Nebî (s.a.v.): Ey İnsan!” demıştır, rivayeti yer almıştır. Başka bir rivayette Osman, Katâde’den rivayetle: “Ey insan, demektir. Sîn, harfi insan harfindeki s harfinden kısalmadır.”(Sellâm, 2003) Yahyâ b. Sellâm’ın tefsirinin günümüze ulaşan kısmında, hece harfleri ile ilgili nakiller burada son bulmaktadır.

2.3. Mukâtil B. Süleyman’ın Hayatı ve İlmi Kişiliği

Tabakat kitaplarında hakkında olumlu olumsuz birçok farklı görüş olup giydiği elbiseden,(Mizzi, 1983) attığı ilk yalana,(Mizzi, 1983) kadar birçok rivayet mevcuttur. Tam ismi kitaplarda Ebu’l Hasan Mukâtil b. Süleyman el- Horasani el-Belhi (Bilmen, t.y.) ve Mukâtil b. Süleyman bin Beşir el-Ezdî (Ziriklî, 1989) şeklinde geçmektedir. Belh şehrinde doğmuştur.(Ziriklî, 1989) Basra’ya da gitmiştir.(Kehhâle, 1993) Bağdat’a gidip orada hadis rivayet etmiştir.(Ziriklî, 1989) Beyrut ile Mekke’ye gitmiştir.(Türker, 2016) Meşhur ünlü müfessirdir 150 de (Bilmen, t.y.) Irak da vefat etmiştir.(Mizzi, 1983) Mütakellim yönüyle de bilinirdi, Kıraat ve lügatte de ilim sahibiydi.(Kehhâle, 1993) Kendisini tezkiye edenler bulunduğu gibi cerh edenler de vardır,(Bilmen, t.y.) denilmiştir. Özellikle de hadis alanında zayıf kabul edilmiş, onun için hadisleri terk ediliyordu denilmiştir.(Ziriklî, 1989) Hatta hadiste hiçbir şey değildir, yalancıdır denilmiştir.(Mizzi, 1983) Mukâtil b. Süleyman için; sika değildir, hadisi terk edilirdi, hiçbir şey değildir gibi ifadeler birçok kimse tarafından kullanılmıştır.(Mizzi, 1983) Hadis ilminde özellikle rivayet hususunda zayıf kabul edilmiş olsa da Mukâtil’in konumu ehli tefsir nezdinde büyüktür, demişlerdir.(Bilmen, t.y.) Zehebî ‘nin (ö. 748/1348) *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ* adlı eseri on dört ciltlik hacimli bir eser olmasına rağmen Mukâtil b. Süleyman hakkında hiçbir olumlu görüşe yer vermemiştir. Yer vermiş olduğu görüşlere bakacak olursak; İbn Mübârek (ö. 181/797) Mukâtil b. Süleyman için şöyle demektedir: “Tefsiri ne güzeldi, eğer kendisi güvenilir olsaydı.”(Zehebî,1992) Yine benzer ifadeyle kendisi için: “Ne âlim biriydi eğer, isnadı olsaydı,”(Mizzi, 1983) denilmiştir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ise şöyle demıştır: “ Meşrikten/Doğudan bize iki kötü görüş geldi biri müşebbehe olan Mukâtil’dir.”(Zehebî,1992) Buhârî (ö. 256/870) ise; Mukâtil hiç bir şey değildir, demıştır. Bu olumsuz görüşleri zikrettikten sonra Zehebî en son kendi fikrini beyan eder ve der ki: “Âlimlerin onun rivayetini terk etme noktasında icmaı vardır.”(Mizzi, 1983) Hâlbuki Mukâtil b. Süleyman’ı tefsir ve hadis ilimlerinde büyük bir iktidar sahibi olarak görenler mevcutken(Bilmen, t.y.)

Zehebî'nin aktarımları bizlere inşafıca gelmesi bile tabakat eserlerindeki rivayetlerin birçoğu buna benzer nitelikte olup daha ağır ifadeler de mevcuttur. Mukâtil b. Süleyman'ın eleştirisi oklarının hedefinde olmasının sebebi ise; Yahudi ve Hristiyanların ilminden yararlanmış olması, Allah'ı mahlûkata benzetmesi ve birçok farklı itikadi görüşler (Müşebbihe, Şîa ve Mürchie) atfedilmesinden dolayıdır.(Mizzi, 1983) Horasanda yalanda ve bidaatta benzeri olmayan üç kişiden biri olarak zikredilmiştir.(Mizzi, 1983) Benzer ifadeyle Horasanda; Cehmiyye ve Mukâtil b. Süleyman gibi sevimsizi yoktu, gibi ifadeler de mevcutken(Mizzi, 1983) belki de bunlardan en ağırı şu ifadelerdir: “Cehm ve Mukâtil b. Süleyman ikisi bize göre fasık ve facirdirler. Yahudilerin ve zimmet ehlinin öldürülmesi uygun görmem. Ancak eğer bir yerde Mukâtil b. Süleymanı görseydim, elime geçseydi kimse beni görmeseydi, O'nu öldürürdüm.”(Mizzi, 1983) Bunca olumsuz yoruma rağmen Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirde yeri tartışılmazdır. Nitekim İmam Şâfiî (ö. 204/819) şöyle demektedir: “Hepimiz tefsirde Mukâtil b. Süleyman'a muhtacı.”(el-Edirnevî, 1997) Yine İmam Şafi'nin: “Kim sahih hadisi [öğrenmek] isterse Mâlik'den alsın; kim Cedel ilmini [öğrenmek] isterse Ebu Hanife'den alsın; Tefsir ilmini seven/isteyen de Mukâtil b. Süleyman'a gitsin” dediği nakledilir. (Mizzi, 1983) Ve yine birçok kişi tarafından Mukâtil b. Süleyman için: O'nun hakkında hayırdan başka hiç bir şey duymadık; (Mizzi, 1983) Ondaki ilmi başka insanda görmedim yeşil denizin üstünlüğü gibidir;(Mizzi, 1983) Ondan nefret etmeyin, ondan başka Allah'ın ilmini en iyi bilen yoktur, ifadeleri mevcuttur.(Mizzi, 1983) Hatta kendisi için bilinecek ne varsa en iyi O bilir, denilmiştir.(Mizzi, 1983) Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm'e o kadar vakıftı ki bize Kur'ân-ı Kerîm de açıklanmayan bir şey bırakmadı denilmiştir.(Mizzi, 1983) Mukâtil b. Süleyman; hem bu kadar övülen hem de bu kadar yerilen nadir şahsiyetlerdendir. Eserlerine değinecek olursak, birçok eser yazdığı rivayet edilir. Mukâtil b. Süleyman'a atfediler eserler şunlardır: *el-Aksâm ve'l-lugât, er-Red 'ale'l-Şakeriyye*,(Kehhâle, 1993) *Müteşâbihü'l-Kur'ân, Nevâdirü't-tefsîr*,(Ziriklî, 1989) *Kitabu'l cevâbet fi'l Kur'ân ve Kitâb'ul Takdîm ve Tehîr*.(en-Nedîm, 1997) Bir eseri daha vardır; o da *el-Kırâ'ât* 'tir. Bazı kaynaklarda (Kehhâle, 1993) müstakil bir kitap gibi gösterilirken bazı kaynaklarda ise *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir fi'l-Kırâ'â* (Ziriklî, 1989) şeklinde gösterilmiştir. Günümüze sadece üç eseri ulaşmıştır. Bunlar; *et-Tefsîrü'l-kebîr, el-Vücûh ve'n-nezâ'ir ve Tefsîrü'l-hamsi mi'e âye mine'l-Kur'ân* adlı eserleridir.

2.4. Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsirinde Hurûf-ı Mukattaa

Mukâtil b. Süleyman'ın tefsiri günümüze ulaşan en eski tam tefsirdir. Tefsiri için insanların tefsirini topladı ve duymadıklarını da tefsir etti denilmiştir. Ma'mer'in (ö. 209/824 [?]) Katâde'nin (ö. 117/735) ve Şeybânî'nin (ö. 213/828 [?]) tefsirlerini birleştirdiği söylenmiştir.(Mizzi, 1983) Tefsiri, günümüze ulaşan en eski tam tefsir olma özelliği ile tefsir ilminde mihenk taşıdır. Bu hakikati göz önünde bulundurarak yirmi dokuz sûrede bulunan hurûf-ı mukattaa'yı sırasıyla inceleyerek sunmuş olduğu yorum ve nakilleri derledik. Hece harflerine dair yaptığı yorumlarda Yahudilerin etkisinde kalmış, olduğu iddia edilmiştir.(Altuntaş, 2018) Bakara, Âl-i İmrân, Ankebût, Rûm, Lokmân, Secde surelerinin başında bulunan الم terkibi ile ilgili nakle ve kendi görüşüne yer vermezken,(Süleyman, 2002) bir çalışmada Mukâtil b. Süleyman'a atfen: “Bakara sûresinin başında yer alan “الم/elif-lâm-mîm” harflerinden “ألف/elif” harfinin Allah, “ل/lâm” harfinin Latîf ve “م/mîm” harfinin Mecîd isimlerinin ilk harfine işaret ettiğini söylemiştir. Yine o, “ألف/elif” harfini Allah'ın nimetlerine, “ل/lâm” harfini lütuflarına ve “م/mîm” harfini de yüceliğine işaret eden harfler olarak yorumlamıştır.”(Altuntaş, 2018) şeklinde nakle yer verilmiştir. Atıfta bulunulan yayınevine ve farklı basım evlerine ait Mukâtil b. Süleyman tefsirine ulaştığımızda yine her hangi bir yorumun olmadığını gördük.(Süleyman, 2002; Süleyman, 2015; Süleyman, t.y.) A'râf sûresinin başında

bulunan المص ile ilgili nakle ve kendi görüşüne yer vermemiştir,(Süleyman, 2002) çünkü Mukâtil b. Süleyman'a göre المص müteşâbihattandır. Bu durumu Âl-İmrân sûresinin 7. ayetindeki “ وَأَخْرُ ” ibareyi tefsir ederken söylemiştir ama öncesinde Yahudilerin hece harflerine göre Hz. Peygamber'in ümmetinin kaç yıl yaşayacaklarını söylemiş olduklarını aktarmıştır. Sonra; “ المر. المص. الم. / Elif lâm mîm, Elif lâm mîm sâd, Elif lâm râ, ve Elif lâm mîm râ bu dört kelime müteşâbihattır.”(Süleyman, 2002) demesi ve hurûf-ı mukattaa harfleri için الكلمات/Kelimeler ifadesini kullanması kayda değerdir. “Harfler” yerine “Kelimeler” ifadesini kullanması bilinçli bir tercih olsa gerek. Bu hece harflerini müteşâbittan saymasına rağmen المر hakkında nakle yer vermiştir. Yûnus sûresine geldiğimizde الر ile ilgili şöyle demektedir: “ يقال الألف واللام والراء، فهن آيات الكتاب يعني علامات الكتاب يعني القرآن الحكيم يعني المحكم من الباطل، ولا كذب فيه، ولا اختلاف. /Denir ki: Elif lâm ve râ kitabın ayetleridir yani kitabın işaretleridir, yani Kur'ân-ı Hakîm'dir. Yani onda yalan ve ihtilaf yoktur batıldan muhkemdir.”(Süleyman, 2002) Nakletmiş olduğu bu görüşü meçhul siga [يقال] ile aktarmış olması O'nun bu görüşe katılmadığının alametidir çünkü bilindiği üzere meçhul siga; aktarılan görüşe katılmamayı veya görüşün zayıf olduğu ifade etmek için kullanılır.(İbn Akîl, 2005) Bundan dolayı diyebiliriz ki Mukâtil b. Süleyman; Elif lâm râ harflerini müteşâbihattan saymasına ve nakle katılmamasına rağmen bize bu nakli aktarmış olması insanları bu görüşün varlığından haberdar etme arzusundan kaynaklanmış olabilir. Meryem sûresinin başında bulunan كهيص ile ilgili tefsirinde, Yahyâ b. Sellâm'ın tefsirinde yer alan rivayete benzer bir yorum mevcuttur. Şu ifadelerle yer vermektedir: “Kâfi, Hâdî, Âlîm ve Sâdık işte bunlar Allah Teâlâ'nın kendi nefsinin yüceltmesidir. Yarattıklarına kâfidir, kullarını hidayet edicidir; Hadi'nin bir harfidir, yarattıklarını bilendi; Allah sözünde Sâdık olandır.”(Süleyman, 2002) Görüldüğü üzere müellif burada geçen her harfi Allah'ın isim ve sıfatlarından bir kısmının baş harfi şeklinde yorumlamıştır. Tâhâ, Şuarâ ve Neml sûresine geldiğimizde ise sûrelerin başında bulunan hurûf-ı mukattaa ile ilgili herhangi bir nakle ve teville yer vermemiştir.(Süleyman, 2002) Tâ hâ harflerinin Süryanice “Ey adam” manasında olduğuna dair alıntıda bulunulmuştur(Altuntaş, 2018) lakin yine farklı basım evlerine mukayeseli olarak baktığımızda herhangi bir yoruma ulaşamadık.(Altuntaş, 2018) Yâsîn sûresinde yer alan hurûf-ı mukattaa ile ilgili ise Yahyâ b. Sellâm'ın tefsirinde yer alan rivayete aynı olup, hangi lehçeden geldiğini söylemiştir. Yâ sîn yani Tay kabilesinin lehçesi ile ey insan! demektir, ifadesi yer almaktadır.(Süleyman, 2002) Sâd sûresinde yer alan hurûf-ı mukattaa ile ilgili yorum ve nakil yoktur.(Süleyman, 2002) "Mukâtil, “hâ-mîm” ile başlayan Mü'min, Fussilet, Câsiye, Ahkâf, Zuhuf, Duhân sûrelerinin başındaki harfleri “hakiki müteşâbih” olarak kabul ettiği için te'vil etmemiştir” (Altuntaş, 2018) denilmiş olsa da Mü'min sûresinde geçen ح için yorum yapmazken bir sonraki sûrede yani Fussilet sûresinde geçen ح için şöyle demektedir: “Hâ mîm yani levh-i mahfuza hamledilen/yorumlanan yani takdir edilip hükme bağlanan hususlar.” demiştir.(Süleyman, 2002) Şûrâ sûresine yer alan iki hurûf-ı mukattaa için de yorum yapmamıştır ki Hâ mîm terkiibini bir önceki sûrede açıklamıştır.(Süleyman, 2002) Kâf sûresine geldiğimizde Kâf için: “Kâf, yeşil zümrülden olup dünyanın etrafını kuşatan bir dağdır. Gökyüzünün yeşilliği (فخضرة السماء منه) ifadesi geçmektedir.) ondandır. Onun yaratılışının üzerinde herhangi bir şey yoktur. Tüm dağlar ondan yeşermiştir. O tüm dağların arkasındadır. Dağların hepsinin kökü Kâf'tandır. O yaratılmış olan ilk dağdır...”(Süleyman, 2002) Allah'ın zelzele yaratmak istediğinde meleklere Kâf dağının hareket ettirmelerini/ sallamalarını istemesi gibi ifadelerle de yer vermiştir. Devamında ise başka bir dağın niteliğinden bahsetmektedir. Kâf hece harfinin dağa nispet edilmesini İmam Kurtubî, Dahhâk (ö. 212/828) ve İkrime'den (ö. 105/723) rivayet etmiştir. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ise İbn Abbas'dan rivayet etmiştir, demiştir.(Kurtubî,

1964)Nûn sûresine geldiğimizde nûn için: “Yani nûn, bu balık yerin en altındaki bir denizdedir.” demektedir.(Süleyman, 2002)Tefsirinde yer vermiş olduğu yorum ve nakiller bundan ibarettir.

SONUÇ

Hurûf-ı mukattaa, Kur’ân-ı Kerîm ilimleri arasında en çok merak edilen, tartışılan, üzerinde fikir yürütülen konularından biridir. Nitekim birçok farklı görüşün ortaya çıkmasının sebebi de budur. Biz de bu konu da en erken dönemlerden biri olan hicrî ikinci asra giderek, ilk tam tefsir olmasından dolayı Mukâtil b. Süleyman’ın tefsirinde ve Yahyâ b. Sellâm’ın tefsirinde bu ilmi inceledik. Mukâtil b. Süleyman’ın görüşleri ve nakilleri ile Yahyâ b. Sellâm’ın nakilleri, hicrî ikinci asırdaki hurûf-ı mukattaa yorumuna ışık tuttu, çünkü görüşleri zamandan bağımsız olamazdı. Ayrıca hicrî ikinci asrın genel bir portresini çizmemize vesile oldu, tefsir alanındaki bilgi birikimin nakille devam ettiği bir süreçten yazıya geçirilmesi sürecini. Hicrî ikinci asırda yeni yeni yazıya geçirilen birçok eserin günümüze ulaşamaması ulaşanlarında bir kısmının da eksik olduğu gerçeğini bir kez daha göstermiş oldu. Mukâtil b. Süleyman’ın tefsirinin tam olmasına rağmen, Yahyâ b. Sellâm’ın metodolojisine göre eksik kaldığı ve dağınık bilgiler olduğu sonucuna ulaştık. Yahyâ b. Sellâm’ın tefsirinde mükerrer ayetlerde daha önce açıkladığına dair izahatı, Mukâtil b. Süleyman’da Mushaf sırasına göre önce gelen ayette hurûf-ı mukattaa’yı açıklamazken aynı hurûf-ı mukattaa’yı bir sonraki ayette açıklaması gibi. Mukâtil b. Süleyman ile Yahyâ b. Sellâm’da bulunan ortak rivayetler hicrî ikinci asırda kabul edilen görüşleri gözler önüne sermiş oldu. Var olan rivayetler karşılaştırıldığında farklılıkların büyük olmadığı aşikârdır. Ayrıca Mukâtil b. Süleyman’ın tefsirinde, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen her hurûf-ı mukattaa ile ilgili yorum ve naklin olmaması ya rivayet eksikliğinden yani o konuda herhangi bir nakil olmamasından ya da varsa da Mukâtil b. Süleyman’ın haberdar olmadığının göstergesidir çünkü hece harflerinin bir kısmını müteşâbihattan saymasına rağmen Elif lâm râ hakkında nakle yer verirken meçhul sigâ ile kullanmış olması bu durumun delilidir. Müteşâbihattan saymamasına rağmen hece harfleriyle ilgili nakle yer vermemiş olmaması da ikinci delildir. Şuarâ ve Tâhâ sûresinde yer alan hece harfleriyle ilgili Yahyâ b. Sellâm’ın tefsirinde olan rivayetin Mukâtil b. Süleyman’ın tefsirinde olmaması üçüncü delildir. Sonuç olarak Mukâtil b. Süleyman’da Yahyâ b. Sellâm’da Allah kelamını en iyi şekilde açıklama gayretine girmişlerdir. Neye delalet ettiği açık olmayan hurûf-ı mukattaa konusunda Yahyâ b. Sellâm da, Mukâtil b. Süleyman da hurûf-ı mukattaa’yı anlamlandırma, beyan etme çabasına girerek kendi fikirlerini ve hicrî ikinci asırda kabul edilen görüşleri bize aktarmışlardır. Ayrıca, çalışmamızda elde ettiğimiz neticelerden biri de konuyu en iyi ve doğru bilgiyi sunma adına var ise yapılan çalışmalara ulaşıp irdelenmeli, gerekli yerlerde mukayeseye gidilmelidir. Nitekim, Hurûf-ı mukattaa ile ilgili önceki çalışmalarda yer alan bir takım bilginlerin elimizdeki nüshada olmayışı ve farklı basım yerlerine ait nüshalara ulaşmamıza vesile oldu ve var olan karışıklığın sebebi muhakkik yorumunun müfessire atfedilmesinden dolayı olabileceği kanaati oluştu. Örneğin: Dâru’l-kutubi’l-lmiyye basım evine ait nüshada Elif lâm mîm ile ilgili yaklaşık bir buçuk sayfalık dipnot mevcuttur.(Süleyman, 2002)Sonuç olarak, gücümüz nispetinde doğru bilgiyi elde etme ve ulaştırmaya çalıştık. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

KAYNAKÇA

Abduh, M.&Rızâ, R. (t.y.). Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Hakîm. Dâru'l Fikr.

Altuntaş, M. (2018). “Mukâtil B. Süleyman’ın Tefsirinde İsrâiliyat ve Hurûf-I Mukattaa Hakkındaki Yorumları”, *BOZİFDER*, (13) 129-158.

Bilmen, Ö. N. (t.y.). Büyük Tefsir Tarihi ve Tabkat’ül-Müfessirîn, Bilmen Yayınevi, İstanbul.

- Cerrahoğlu, İ. (1996). Tefsir Tarihi, Fecr Yayınevi, Ankara.
- Duman Z. & Altundağ, M. (1998). “Hurûf-u Mukatta’a”, Heyet, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (18: 401-408) DİA, İstanbul.
- el-Edirnevî, A. M. (1997). Tabakâtü'l-Müfessirîn, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine-i Münevvere.
- el-Mizzi, Y. A. Y. (1983). Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl. Thk. Bâşşâr Avvad Ma'ruf, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût.
- en-Nedîm, E. İ. M. İ. (1997). el-Fihrist, Thk. İbrahim Ramadan, Dâru'l Ma'rife, Beyrût.
- es-Suyutî, C. (t.y.) el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Tunus.
- ez-Zehbî, E. Ş. M. A. (1992). Siyeru A'lâmi'n-nubelâ.
- İbn Akîl, E. B. A. (2005). Şerhu İbn Akîl, Mektebetü Dâri't-Turâs, Kahire.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr, Dâru't-Tûnusiyeye, Tunus.
- İbn Kesîr, E. İ. Ö. K. D. (1999). Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm. Thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Dâru Taybe li'Neşr ve'l Tevzi'
- İbn Manzûr, E. C. M. M. (t.y.). Lisânu'l-Arab, Daru Sâdir, Beyrût.
- İstirbâzi, R. (1975). Kitâbu Şerhi Şâfiyeti İbn Hâcip, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Kehhâle, Ö. R. (1993). Mu'cemu'l-mu'ellifin, Muessesetu'r-Risale, Beyrut.
- Kurtubî, M. A. (1964). el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kutubi'l-Mırsriyye, Kahire.
- Mahalli, C. & Es-Suyuti, C. (2015). Tefsîru'l Celaleyn, Dar'uş-Şifâ, İstanbul.
- Mainiyo, A. S. & Shuni, M. D. (Nisan 2014) “An Analysis of the Mysterious Letters of the Qur'an”. *International Journal of Humanities and Social Science*, (3) 44-50.
- Sellâm, Y. (2003). Tefsîru Yahyâ b. Sellâm, Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut.
- Suaeed, Sajah. (2015). Muqatta'at in the Quran: the wider Semitic context, Sajah.
- Süleyman, M. (2002). Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut.
- Süleyman, M. (2015). Muhtasar Tefsîr-i Kebîr, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, tr M.Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Süleyman, M. (t.y.). Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, Muesseset'ut-Tarihu'l Arabiyye, Beyrût.
- Tillevî , M. B. D. (2007). Tefsîru Ebde'il Beyân li Cem'i Ây'il Kur'ân, Dâru'l Nebîl, Kahire.
- Türker, Ö. (2006). “Mukâtil B. Süleyman”, Heyet, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (31:134-136) DİA, İstanbul.
- Vâhidî, A. (1995). el-Basît fî tefsîri'l-Kur'ân. Thk. Â'dil Ahmed Abd'ul-Mavcud, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Zehebî, Ş. M. A. (1992). Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', Muessesetu'r-Risâle, Beyrût.
- Zemahşerî, E. M. Ö. (2009). el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fî Vucûhi't-Te'vîl, Dâru'l Ma'rife, Beyrût.
- Zerkeşî, M. A. (2008). el-Burhân fî U'lumi'l-Kur'ân, Thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, Dâru't-Turâs, Beyrût.
- Ziriklî, H. (1989). el-A'lâm, Dâru-İlmi Li'l-Malâyîn, Beyrût.